

ГЕНЕЗА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЛЬЩІ

У статті розглядається складний шлях становлення та розвитку системи закладів позашкільної освіти в Польщі.

Ключові слова: історія педагогіки, позашкільна освіта.

Постановка проблеми. Сучасний етап переходу до відкритого демократичного суспільства характеризується переоцінкою цінностей на засадах плюралізму, різноманіття, конкуренції парадигм, унікальності особистості. Ці зрушення спричинили якісні зміни в системі освіти. За нових умов ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільного навчання та виховання.

Особливої актуальності ці аспекти набувають в контексті приєднання нашої країни до Болонського процесу, що є одним з виявів європейської інтеграції України, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Досягнення Європейського союзу в соціально-економічній, культурній, політичній, освітній сферах варті на увагу й ретельний аналіз. Вивчення ж досвіду, порівняльний аналіз різних сфер життя колишніх соціалістичних країн, що стали членами Євросоюзу або претендують на таке членство, набуває гносеологічного значення. Для нашої країни особливу цінність становить досвід політичних, економічних та освітніх трансформацій у Республіці Польща, з якою Україну нині єднають міцні зв'язки стратегічного партнерства. Одним зі свідчень цього є зокрема, низка українсько-польських форумів, присвячених теоретичним та методичним засадам розвитку педагогічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз становлення і розвитку позашкільної освіти в Польщі свідчить про наявність її науково-теоретичного обґрунтування у численних публікаціях таких відомих польських дослідників як, Я. Венґринович, С. Волошин, Р. Врочинський, С. Кавула, С. Ковальський, В. Оконь та ін.

Звернувшись до публікацій цих авторів на теми позашкільної освіти і виховання, ми переконуємося, що сьогодні стає очевидною необхідність пильної уваги педагогічної громадськості до різноманітних форм занять, пропонуєаних дітям і молоді у вільний від навчання час, метою яких є як профілактика суспільно небажаних дій, так і підсилення шансів креативного розвитку.

Формулювання цілей статті: історико-педагогічна реконструкція становлення системи закладів позашкільної освіти у Польщі.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження та педагогічна практика Польщі свідчать про динамічний і складний шлях розвитку позашкільного навчання і виховання.

«Традиції свідомо організованої позашкільної роботи з дітьми і молоддю в Польщі сягають щонайменше епохи Комісії національної освіти (Komisji Edukacji Narodowej). Знайомство зі Статутом Комісії (1783 р.) переконує, наскільки творці і діячі Комісії були зацікавлені у вихованні повноцінної людини: здорової, добросчесної і культурної, щасливої в особистому житті, корисного члена громади і хорошого громадянина» [5, с.529].

До згаданих добрих традицій слід віднести діяльність молодіжних товариств «філоматів» («filomatów»), «філаретів» («filaretów»), «ілюмінатів» («промєністич», «promienistych»), які пропагували культурне і приємне проведення вільного часу з самоосвітньою, ідейною і громадською роботою.

Проблема організації вільного часу дітей і молоді почала в Польщі, як і в усій Європі, виразно окреслюватися в другій половині ХІХ ст., що стало наслідком прискореного розвитку промисловості, яка втягувала щораз більшу кількість чоловіків і жінок до роботи для заробітку. Це, у свою чергу, значно послаблювало вплив сім'ї як природного виховного чинника. Зайняті на заводах і фабриках батьки не могли достатньо часу присвячувати своїм дітям, змушені були все частіше і на довгий час залишати їх самих, без належного догляду впродовж усього дня. Залишені самі на себе діти і молодь надто часто піддавалися деморалізації і потрапляли в конфлікт з правом, внаслідок чого масовим явищем стали прояви бродяжництва, асоціальної і навіть злочинної поведінки, розпусти серед неповнолітніх.

Прогресивна частина польського суспільства розуміла всю загрозу таких суспільних явищ і домагалася заснування відповідних виховних закладів, у яких позбавлені догляду діти і молодь могли б проводити вільний від шкільних занять час належним чином, з користю. Головним чином на такому підґрунті виникають в цей період перші заклади позашкільного виховання.

Засноване 1882 року Товариство літніх колоній (дитячих таборів) імені Ст. Маркевича (Towarzystwo Kolonii Letnich im. St. Markiewicza) опікувалося над дітьми з ослабленим здоров'ям.

У цей самий час серйозну роль в організації вільного часу дітей і молоді виконували так звані йорданівські сади як парки відпочинку і розваг. Засновником їх був д-р Генрик Йордан (1842-1907 рр.), відомий вчений і філантроп. За зразком закладеного ним у 1888 р. в Кракові парку рухових ігор, розваг і фізичних тренувань для дітей, шкільної і ремісничої молоді з постійною педагогічною опікою («Міський парк д-ра Генріха Йордана») [2, с.153] у багатьох містах по всій Польщі почали влаштовуватися подібні парки.

Виразніші прояви організованих акцій в цьому напрямку ми зустрічаємо у Польщі вже з початком ХХ ст. Можна виокремити в цій діяльності дві характерні

течії – одна з них пов'язана з добродійними акціями місцевих і закордонних філантропійних інституцій, друга – з діяльністю прогресивних польських політичних і суспільних організацій, тобто була наслідком громадсько-політичної самоорганізації польського суспільства.

У рамках першої течії виникають досить нечисленні притулки (ochronki), йорданівські сади, майданчики до ігор і розваг, дитячі сади ім. Вільгельма Рау (W. Rau), дитячі літні колонії і напівколонії.

Організацією вільного від навчання часу шкільної і старшої молоді займалося гімнастичне об'єднання «Сокіл» («Sokol») а також християнське об'єднання молодих чоловіків (YMCA) – міжнародна благодійна організація, яка засновувала клуби для молоді, організовувала літні табори, влаштовувала курси і лекції, молодіжні розваги і завдяки тому згурпувала в своїх клубних будинках досить велику кількість молоді.

Друга течія діяльності у сфері організації вільного часу дітей і шкільної молоді пов'язана насамперед з харцерством.

«Значну роль в організації позашкільного часу дітей і молоді відіграло в нас харцерство. Організоване ще до (першої) світової війни за зразком англійського скаутингу, харцерство стало в період між війнами найпопулярнішим серед дітей і молоді рухом. Союз польського харцерства (Związek Harcerstwa Polskiego), застосовуючи привабливі виховні методи (табори, походи, екскурсії тощо), готував дітей до суспільно корисної діяльності за допомогою здобування молодими людьми різних ступенів, підготовки до виконання різноманітних функцій тощо» [5, с.530].

У 1914 році в часописі «Вперед» («Naprzód») з'явилася стаття, в якій повідомлялося, що «нещодавно у Кракові виникло товариство приятелів дітей (Towarzystwo Przyjaciół Dzieci; ТПД), яке має на меті організацію суспільного виховання дітей в тих царинах, яких школа не охоплює і охопити не може. Необхідність створення інституції, яка б допомогла в цьому батькам, розуміють сьогодні у всьому цивілізованому світі. Це є невідкладною справою, оскільки зайнятість матерів віддає дітей вулиці...». І далі: «Багато місця, чисті гарні зали, усілякі матеріали і приладдя, папір до писання і малювання, книги для читання, і притому цілковита свобода, можливість займатися тим, що дитині найбільш припадає до смаку, ненав'язлива допомога старших осіб, фахівців, завжди готових надати пораду і вказівку» [1, с.17]. Так описуються у згаданій статті перші заклади позашкільного виховання, звані «вогнищами» («ogniskami»), організовані ТПД у Кракові.

У двадцятих роках ХХ ст. товариство приятелів дітей утримувало два опікунсько-виховні заклади, – один у Варшаві, другий в Геленові (Helenów). Дім ТПД в Геленові відіграв особливо важливу роль у царині громадського виховання. Тут діяли різні форми організованого життя дітей: ради самоврядування, товариські суди, ощадні каси, літературні, садово-городні, бібліотечні та інші гуртки. Були організовані заняття ковзанярським і санним спортом, екскурсії, рухові ігри, робота в саду тощо.

«Вогнища» ТПД, що забезпечували дітям працюючих матерів належний догляд і допомогу в приготуванні уроків, упродовж 20-х років перетворюються на недільні клуби. Екскурсії до музеїв і за місто учасників «вогнищ» виконали важливе завдання формування морально-етичної та естетичної культури дітей.

Дуже жваву діяльність розвивав варшавський відділ ТПД, тереном діяльності якого був район Жолібож, де був організований варшавський житловий кооператив. Тут постійно діяли консультації (poradnie) «Здоров'я дитини» («Zdrowie Dziecka») і «Виховна консультація» («Poradnia Wychowawcza»), дошкільний заклад (przedszkola) і школа ТПД, гімназія ім. Б. Лімановського, а також світлиця для школярів, у якій працювали численні гуртки (ритміки, співу, танцю, оркестровий, музичний та інші), бібліотека з читальнею, ляльковий театр.

Славні сторінки в історії організованої позашкільної роботи з дітьми і молоддю у Польщі вписав Відділ ТПД у Лодзі, організувавши численні «вогнища», які, незважаючи на дуже важкі умови, проіснували довгі роки і охоплювали своїм доглядом кілька тисяч дітей і шкільної молоді.

«Діяльність ТПД мала суспільно-виховний характер. Всі акції і заклади були спрямовані на виховання молодого покоління в дусі боротьби за нове і краще майбутнє. Виховання в закладах ТПД було світським, відповідало вимогам сучасної науки, загального прогресу» [3, с.29-30].

Після Другої світової війни (а саме від 1944 року) ТПД було відновлене, та його діяльність набула головним чином опікунського характеру і була спрямована на організацію невідкладної допомоги дітям, постраждалим від наслідків війни. Від 1945 р. на підставі постанови Ради міністрів догляд за дітьми став прерогативою Міністерства освіти, яке утворило для виконання цих завдань Департамент догляду за дитиною. Таким чином, опіка над дітьми і шкільною молоддю з царини добровільної громадської діяльності перейшла до сфери юридично забезпеченої практики держави.

Згаданий департамент, реалізуючи гасло «Врятуймо дітей!», спрямував свою діяльність головним чином на організацію дошкільних закладів, будинків дітей і молоді, світлиць, щоб забезпечити необхідний виховний догляд дітям і молодим людям, які були позбавлені його внаслідок війни.

Організацією вільного від навчання часу дітей і молоді в післявоєнний час займалися Союз польської молоді (СПМ) та об'єднання «Вогнище». Перша з названих громадських організацій засновувала будинки харцерів, а друга – молодіжні будинки культури.

У 1951 р., коли в Міністерстві освіти був утворений департамент позашкільного виховання, починається швидкий розвиток закладів, котрі організують позашкільні заняття, а в школах – позакласні заняття. За короткий час виникають палаци молоді в Катовіцах (1951), Варшаві (1955), Щетині. Цей останній перетворено пізніше на Молодіжний будинок культури.

У 50-60-х рр. ХХ ст. прискореними темпами відбувається процес одержавлення установ позашкільного виховання. Департаментові догляду за дитиною Міністерства освіти були передані від СПМ будинки харцерів (перейменовувалися на будинки культури дітей і молоді), від «Вогнища» – молодіжні будинки культури, а також засновано низку нових закладів такого типу. У 60-х рр. ХХ ст. в Польщі діяли два палаци молоді, 119 молодіжних будинків культури і Будинків культури дітей і молоді, молодіжна технічна станція в Глівіце, молодіжна агробіологічна станція у Вроцлаві, 275 йорданівських садів, 98 вокзальних світлиць, а в 12 560 школах працювали різноманітні гуртки за інтересами [4, с.4].

Упродовж 70-80-х рр. ХХ ст. підпорядкування соціалістичній ідеології всієї системи національної освіти у Польщі відбувалося в атмосфері гострої критики здобутків довоєнного позашкільного виховання, копіюванням системи позашкільної освіти Радянського Союзу.

Після 1989 р. демократизація і децентралізація суспільного життя супроводжувалися занепадом і ліквідацією багатьох установ позашкільного виховання (будинків культури, світлиць, молодіжних клубів).

Для нинішнього часу характерними рисами позашкільного виховання у Польщі є виникнення нових установ, їх приватизація, короткий час існування. Можливість участі в діяльності цих установ мають діти, чиї батьки можуть оплатити заняття. Активізуються різні релігійні спільноти, костьол, місцеві (локальні) громади. Акцентується суб'єктність процесу виховання (вихованець інтерпретується як суб'єкт).

Позашкільні заняття організовуються різними установами, які діють незалежно

від школи. Це позашкільні установи, спеціально призначені для роботи з дітьми та молоддю шкільного віку, – наприклад, молодіжні будинки культури (Młodzieżowe Domy Kultury), будинки культури дітей та олоді (Domy Kultury Dzieci i Młodzieży), а також культурно-освітні установи, призначені для дорослих, які відкриті для доступу дітям частково або повністю, – наприклад, організують секції, молодіжні клуби як свою додаткову діяльність (наприклад, спортивні клуби).

До першої групи належать установи позашкільного виховання, підпорядковані відомствам освіти і вищої школи: палаци молоді (Pałace młodzieży), молодіжні будинки культури, будинки культури дітей і молоді, позашкільні спеціалізовані установи, центри позашкільної праці (Ogniska pracy pozaszkolnej), Йорданівські сади (Ogrody jordanowskie), майданчики для ігор і розваг (Place gier i zabaw), молодіжні світлиці при залізничних вокзалах, центри фізичного виховання, а також міжшкільні спортивні клуби. До другої групи ми відносимо: установи відомств культури і мистецтва, що мають дитячі і молодіжні секції (будинки культури, клуби, бібліотеки), що мають дитячі і молодіжні заклади професійних спілок (будинки культури, світлиці тощо), секції і позашкільні заклади, які діють під егідою громадських виховних організацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз становлення і розвитку позашкільної роботи з дітьми та учнівською молоддю у Польщі свідчить про наявність прогресивних досягнень і позитивний вплив на творчий розвиток особистості. У процесі свого історичного розвитку заклади позашкільної освіти набули значного досвіду, престижу, сформувались як невід'ємна частина цілісної системи освіти Польщі.

На нашу думку, вивчення досвіду польської системи позашкільної освіти (щодо багатоманітності форм і методів роботи позашкільних закладів, необов'язковості програми, добровільного характеру занять, різновікового складу контингенту, безперервності виховного процесу тощо) є перспективним для вирішення головних завдань вітчизняного позашкільного виховання, а саме: забезпечення потреб особистості в самореалізації – розвитку інтересів, схильностей, здібностей учнів і розумної організації їх вільного часу, пошуку та підтримки юних талантів, задоволення потреб у професійному самовизначенні, здобутті додаткової освіти.

Список використаної літератури

1. Br. Bobrowska Rzeczpospolita Dziecięca, Z. N. im. Ossolińskich, Wrocław - Warszawa - Kraków 1962, s. 17.
2. W. Okoń, Nowy Słownik Pedagogiczny, Żak, Warszawa 1998.
3. S. Tułodziecki Z działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. ZGTPD. Warszawa 1962.
4. J. Węgrzynowicz, Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971, s.57.
5. Stefan Wołoszyn «Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne», w pracy zbiorowej pt. Zarys pedagogiki pod red. B. Suchodolskiego. T. II. PWN. Warszawa 1957.

Н.С. Савченко

Кировоградский государственный педагогический университет
им. Владимира Винниченко, Кировоград

ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ ЗАВЕДЕНИЙ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОЛЬШЕ

В статье рассматривается сложный путь становления и развития системы заведений внешкольного образования в Польше.

Ключевые слова: история педагогики, внешкольное образование.

N.S. Savchenko

Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko, Kirovograd

THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF OUT-OF-SCHOOL ESTABLISHMENTS IN
POLAND

The article is devoted to explanation of a difficult way of becoming and development of the system of Poland out-of-school establishments.

Key words: history of pedagogics, out-of-school education.